

Politik og nationale værdier i Ukraine

Ivan Nester

Meningsmålingerne spår ikke Viktor Jusjtjenko mange chancer for at genvinde præsidentposten. Men de undervurderer, at Jusjtjenko er den mest nationalt orienterede kandidat – og i Ukraine er præsidentembedets legitimitet uløseligt forbundet med den nationale orientering

Ved de to seneste ukrainske præsidentvalg i 1999 og i 2004 er sejren gået til den mest nationalt orienterede af de to spidskandidater. Og på trods af præsident Viktor Jusjtjenkos historisk lave meningsmålinger har han gode chancer for at vinde det næste præsidentvalg i 2010, fordi han er den mest nationalt orienterede af de tre sandsynlige frontløbere: nemlig ham selv, premierminister Julia Timosjenko og oppositionsleder Viktor Janukovitj. Traditionelt har værdipolitikken og det nationale spørgsmål været de centrale parametre i ukrainsk politik, og det vil den nuværende finanskrise og gaskonflikten med Rusland sandsynligvis ikke kunne ændre på. Det ukrainske præsidentembedes

legitimitet ligger i en politik, der primært appellerer til det nationalt orienterede ukrainsktalende flertal af befolkningen. Indtil videre har Jusjtjenko vundet de magtkampe, der har været, siden han blev præsident i januar 2005.

Kimen til værdipolitikken dominans over fordelingspolitiske og økonomiske spørgsmål blev lagt i sovjettiden, hvor de ukrainske dissidenter og intellektuelle tillagde det nationale spørgsmål en større betydning end sågar borgerrettighedsspørgsmålet. Årsagen hertil var deres samarbejde med den nationalistiske undergrundsbevægelse og dennes blodige modstandskamp efter Anden Verdenskrig. Spørgsmålet om selvstændighed og be-

varelsen af den ukrainske nationale identitet kom til at veje tungere end borgerrettigheds- og demokratidagsordenen. Det er værd at bemærke, at den manglende enighed mellem sovjettidens ukrainske og russiske dissidenter skyldtes ukrainernes frygt for, at deres nationale dagsorden ville blive overskygget af de russiske systemkritikers menneskerettigheds- og demokratidagsorden.

Da sovjetstyret begyndte at vakle i 1989, stiftede de ukrainske nationalister, dissidenter og intellektuelle partiet *Narodny Rukh* (Folkebevægelsen), hvis mål var at samarbejde med de daværende kommunistiske magthavere om at føre Ukraine til selvstændighed.

Statslig uafhængighed og suverænitet havde været en fjern drøm for generationer af ukrainere. Den nationalkommunistiske nomenklatura beholdt magten ved at imødekomme oppositionens hovedkrav og erklære Ukraine for en suveræn stat.

Uafhængigheden i 1991 var en milepæl, og nu blev spørgsmålet om nationsbygning det centrale parameter i ukrainsk politik. De postkommunistiske magthavere gik ind for en moderat ukrainisering, mens *Rukh* pressede på for et mere radikalt opgør med landets multikulturelle præg og med russisk som dominerende sprog. Yderst til venstre på den værdipolitiske akse lå Ukraines stærke kommunistparti, som var imod ukrainsk uafhængighed.

Af frygt for at undergrave uaf-

hængigheden satte de ukrainske nationaldemokrater og *Rukh* loyaliteten mod staten og samarbejdet med præsidenterne Leonid Kravtjuk og Leonid Kutjma over andre politiske hensyn. Under præsidentvalget i 1994 støttede de den postkommunistiske Kravtjuk mod fornyeren Kutjma. Under de politiske uroligheder i begyndelsen af 2001, hvor den radikale opposition med reformpolitikeren Timosjenko i spidsen krævede præsidentens afgang, undlod nationaldemokraterne at stemme for en rigsretssag. En afsættelse af statsoverhovedet ville efter deres opfattelse have undermineret staten og hele nationsbygningsprojektet.

I slutningen af 2001 forenede *Rukh* og en række mindre nationaldemokratiske partier sig i valgforbundet *Vort Ukraine* under den tidligere premierminister Viktor Jusjtjenkos ledelse. Jusjtjenkos parti vandt parlamentsvalget i 2002 og skabte en platform for hans sejr ved præsidentvalget to år senere.

Præsident Kutjma holdt sig ved magten i ti år (1994-2004) ved at følge en moderat kurs i spørgsmålet om nationsbygning og føre en liberalistisk økonomisk politik, som var med til at bane vejen for en lille gruppe rigmænd – de såkaldte oligarker. Det sidste år af hans embedsperiode slog Kutjmas regering imidlertid ind på en mere russiskvenlig retorik og en mere socialt orienteret fordelingspolitik. Styret havde kalkuleret med, at dette ville sikre Kutj-

mas sidste premierminister og kronprins, Janukovitj, en sejr ved præsidentvalget, men styret havde forregnet sig og var rykket længere til venstre, end flertallet af den ukrainske befolkning brød sig om.

Den orange revolution blev et symbol på det ukrainske politiske systems udstødelse af en kronprins, der havde mistet sin legitimitet ved at give køb på de nationale værdier.

I dag bekender præsident Jusjtjenko sig til den del af arven efter orangerevolutionen, som omhandler et opgør med den sene Kutjma-æras prorussiske politik, hvorimod premierminister Timosjenko påpeger, at revolutionens idealer er kampen mod korruption, magtmisbrug, for en bedre statslig kontrol med oligarkerne og for en mere retfærdig fordeling af samfundskagen. I modsætning til Timosjenko taler Jusjtjenko meget om 'nationen'. Et gennemgående tema i præsidentens taler er den nationale arv og erindringen om det kommunistiske sovjetregimes forbrydelser mod det ukrainske folk – især hungersnøden i 1932-33.

Premierminister Julia Timosjenko startede sin politiske karriere i slutningen af 1990'erne i det venstreorienterede parti *Hromada* (Folket). I 2000 skiftede partiet navn til *Batkivsjtjyna* (Fædrelandet), som endda overvejede at søge om medlemskab af Socialistisk Internationale. Som udgangspunkt var Timosjenko venstreorienteret både i værdipoli-

tikken og fordelingspolitikken. Det er fortsat hendes mærkesag at sørge for en stigning i overførselsindkomsterne og i de offentligt ansattes lønninger. Men på det værdipolitiske har Timosjenko i løbet af de senere år korrigeret sin politik ved hjælp af en række symbolske tiltag som medunderskrivelsen af en ansøgning om NATO-medlemskab, rosende omtale af den tidligere konservative britiske premierminister Margaret Thatcher og underskrivelsen af EU's Georgien-erklæring. Timosjenko er også blevet kendt for den ukrainske bondekonefletning og den klassiske ukrainske nationaldragt, hvilket appellerer til hendes central- og vestukrainske vælgere. Alligevel blev hun i september 2008 af den ukrainske sikkerhedstjeneste beskyldt for at handle i strid med Ukraines nationale interesser. Rigsadvokaten ville dog ikke gå med til at rejse tiltale mod Timosjenko.

Den ukrainske højrevenstreskala

I den sidste del af Kutjmas anden embedsperiode afløste *Regionernes parti* det kommunistiske parti som landets førende prorussiske parti. *Regionernes parti* har stort set overtaget alle kommunistpartiets vælgere ved at gå ind for anerkendelsen af russisk som det andet officielle sprog i landet og modarbejde Jusjtjenkos ukrainiseringsforsøg i den russisktalende del af

landet. I modsætning til kommunisterne er *Regionernes parti* og dets leder Janukovitj tilhængere af Ukraines statslige suverænitet. Vælgervandringen fra kommunisterne til *Regionernes parti* er derfor også et udtryk for, at et flertal af vælgerne i landets østlige og sydlige del nu accepterer Ukraines selvstændighed.

På en værdipolitisk højre-venstreskala, hvor højre står for ukrainisering og venstre står for anerkendelsen af russisk som det andet officielle sprog i landet, er Jusjtjenko således at finde på højre fløj, Timosjenko i midten og *Regionernes parti* på venstre fløj.

Efter parlamentsvalget i 2007 udtalte en af præsident Jusjtjenkos nærmeste rådgivere, at præsidentens parti, *Vort Ukraine*, og *Regionernes parti* ikke havde de store ideologiske uoverensstemmelser. Det viste sig at være en alt for optimistisk udmelding, og præsident Jusjtjenko har da flere gange måttet sande, at *Regionernes parti* har en anden opfattelse af de nationale værdier end han selv har. Siden han kom til magten efter den orange revolution, har Jusjtjenko arbejdet på at skabe en kollektiv historisk erindring og den samme form for national enhed, som har ført Ukraines vestlige nabolande ind i NATO. Derfor kan en alliance mellem Jusjtjenko og *Regionernes parti* kun lade sig gøre, hvis man overvinder nogle værdipolitiske skillelinjer, som skygger for de to parters ofte sammenfaldende

interesser i den økonomiske politik. Ifølge Janukovitj, vil disse skillelinjer fortsat bestå, så længe spørgsmålet om NATO og national værdikamp er øverst på præsidentens dagsorden.

Timosjenko er de senere år rykket mod højre i værdipolitikken og har kapret nogle af Jusjtjenkos og *Vort Ukraines* vestukrainske og centralukrainske vælgere. De fleste af Timosjenkos vælgere var således med til at gøre Jusjtjenko til præsident i 2004, og højrefløjen i Blok Timosjenko ligger værdipolitisk tæt på Jusjtjenko. Derfor kan man ikke fortænke Jusjtjenko i at være af den opfattelse, at han har en moralsk ret til at føre sin politik med støtte fra Timosjenkos vælgere og mandater. Når Jusjtjenko og Timosjenko rager uklar, skyldes det dog primært uenigheden om fordelingspolitikken og den økonomiske politik, hvor Timosjenko ligger til venstre for både Jusjtjenko og *Regionernes parti*.

Jusjtjenko står for økonomisk liberalisme, deregulering af økonomien og en stram finanspolitik.

I den økonomiske politik er *Regionernes parti* hans nærmeste meningsfæller, fordi partiet er præget af, at det repræsenterer storkapitalen i landets østlige og sydlige del. *Regionernes partis* økonomiske bagmænd, som tæller nogle af Østeuropas rigeste mænd, har altid villet stå sig godt med præsidenten og den udøvende magt. Under præsident

Kutjma var *Regionernes parti* en del af magtapparatet, og derfor var partiets finansielle bagland vant til lave skatter og så lidt statslig indblanding som muligt. Men under valgkampen i 2004 forlod Janukovitj og *Regionernes parti* Kutjma-periodens monetarisme og stramme finanspolitik, og derfor ligger *Regionernes parti* i dag fordelingspolitisk et stykke til venstre for Jusjtjenko.

Populistiske Julia

Jusjtjenko og *Regionernes parti* har betegnet Timosjenkos økonomiske politik som populistisk, men der er snarere tale om klassisk keynesiansk inspireret ekspansiv finanspolitik og regulering af økonomien, hvor man pumper penge ud til forbrug ved at øge lønningerne, pensionerne og uddannelsesstøtten og samtidig holder et vågent øje med inflationen, erhvervslivets profitter og monopol-dannelser. Finanskrisen har ganske vist tvunget Timosjenkos regering til at samarbejde med IMF, der har krævet en stramning af finanspolitikken som betingelse for sine lån.

Timosjenko har dog pudset sin fordelingspolitiske profil af ved at forlange, at bankerne får forbud mod at spekulere i valuta, hæve renterne på boliglån og gøre udlæg i folks boliger. Mange vælgere føler sig tiltrukket af Timosjenkos sociale indignation.

Det manglende fodslag mellem Jusjtjenko og Timosjenko skyldes

også et grundlæggende forskelligt syn på erhvervspolitikken, skattepolitikken og spørgsmålet om statens kontrol med oligarkerne. Jusjtjenko prøver at knytte dem til sig og bruge dem til at fremme sin politik, mens Timosjenko vil begrænse deres indflydelse. Under den orange revolution valgte Jusjtjenko at føre rundbordsforhandlinger med det gamle styre, mens Timosjenko ønskede at storme præsidentens administration.

I sin første periode som premierminister efter den orange revolution søgte Timosjenko at retsforfølge det tidligere styres højtstående repræsentanter for korruption, magtmisbrug, valgsvindel og mordet på den kendte journalist Heorhij Gongandze. Som præsident har Jusjtjenko aldrig fordømt Kutjma-æraen og Kutjmas rolle som præsident. Kutjmas immunitet blev forhandlet på plads under rundbordsforhandlingerne under den orange revolution i december 2004 med EU's mellemkomst.

Mange ukrainske iagttagere har kritiseret Jusjtjenko for at samarbejde med oligarkerne. Dertil er der det at sige, at uanset hvor mange kompromiser Jusjtjenko indgår med oligarkerne, så er hans ideologiske udgangspunkt uforandret. Meget tyder på, at Jusjtjenkos tanke med at knytte oligarkerne til sig er at få dem til at acceptere hans politiske dagsorden mod til gengæld at slippe billigere i skat og undgå repressalier

for Kujtjma-periodens lyssky affærer. Det sker ud fra en forestilling om, at det er bedre, at rigmændene støtter en nationalt orienteret politiker som Jusjtjenko, end de støtter en som udgangspunkt venstreorienteret politiker som Timosjenko eller en mere russisk-orienteret politiker som Janukovitj. I sin higen efter oligarkernes gunst er Jusjtjenko villig til at se lempeligt på beskatning og monopoldannelser – når bare de vil støtte ham og dermed hans kamp for en styrkelse af ukrainsk national identitet og den nationale enhed.

På grund af Ukraines særlige historie har værdier som uafhængighed og national identitet traditionelt haft en større politisk vægt end spørgsmålet om borgerrettigheder og omfordeling af samfundets ressourcer. Hvis ikke den ukrainske præsident profilerer sig som en national leder og fra tid til anden distancerer sig fra storebror Rusland og den sovjetiske fortid, vil hans magt og legitimitet glide ham af hænde. Ruslands strategiske problem i Ukraine er, at legitimiteten i det ukrainske præsidentembede ligger i en nationalt orienteret politik, der langsomt fjerner landet fra Ruslands magtsfære.

Gaskonflikten

I de toneangivende kredse i Ukraine ses gaskonflikten i 2009 som endnu et forsøg fra russisk side på at presse

præsident Jusjtjenko til at revidere sin vestvendte kurs. Rusland har været utilfreds med Jusjtjenkos nationale værdikamp og den iver, hvormed han har søgt at få NATO til at skaffe Ukraine en *membership action plan*. Gaskortet er Ruslands eneste tilbageværende, ikke-militære presionsmiddel over for Ukraine. Gaskonflikten har også sat focus på Ukraines gæld til Rusland og mellemhandlerselskabet RosUkrEnergos rolle. Da Rusland og Ukraine i sin tid indgik aftalen om at oprette mellemhandlerselskabet, var det formodentlig Kremls bagtanke at bruge det som løftestang til at få opbygget en ukrainsk gæld, som ville kunne begrunde stigninger i gasprisen og krav om russisk opkøb af de ukrainske gasledninger.

Men de mange mia. kubikmeter gas i de ukrainske gaslagre, som Gazprom via RosUkrEnergo er indirekte ejer af, har ikke fået Jusjtjenko til at give afgørende politiske indrømmelser til Moskva. Gaskonflikten har fået Jusjtjenko til at fremstå som nationens beskytter og vogter af de nationale interesser og styrket hans chancer for genvalg ved præsidentvalget i 2010. Ruslands lukning for gashanerne har også gjort det muligt at give Rusland skylden for en forværring af den økonomiske krise, som i forvejen havde ramt Ukraine hårdt.

Ivan Nester er cand. mag. og formand for Dansk-Ukrainsk Selskab.